

Андросюк Вячеслав Георгійович,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем психологічного забезпечення та
психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, професор
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9106-2586>;

Волошина Оксана Василівна,
провідний науковий співробітник наукової
лабораторії з проблем психологічного забезпечення та
психофізіологічних досліджень
Національної академії внутрішніх справ,
кандидат психологічних наук, доцент
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4166-2847>

ДОСЛІДЖЕННЯ РЕЗИЛЬЄНТНОСТІ СОЦІАЛЬНИХ СИСТЕМ В КРИЗОВИХ СТАНАХ

Вже понад рік українське суспільство перебуває в умовах повномасштабної війни. Її тягар позначився на поглибленні кризових станів, спадах ділової активності та стресах, торкнувся практично всіх сфер життєдіяльності на різних рівнях соціуму: індивідуально-особистісному, структурно-організаційному, регіональному та загальнонаціональному. Постає актуальне питання зниження їх вразливості, здатності до мінімізації загроз, мобілізації та відновлення захисних ресурсів в оптимальні терміни. У цьому сенсі необхідно поглиблювати дослідження таких феноменів, як стійкість та резильєнтність, продуктивне вивчення та використання яких доцільне не лише на індивідуальному, але й на системно-соціальному рівні.

Незважаючи на популярність дослідження резильєнтності у міжнародній практиці, в українських наукових працях дана дефініція розглядається переважно в аспекті вивчення психологічного здоров'я (К. Грішина, Г. Лазос [1], Т.Ларіна., Т.Титаренко, О.Хамініч ін..). Дослідженню національної резильєнтності і резильєнтності в системі охорони здоров'я присвячені праці М.Білінської та О.Корольчук [2]. У роботі К. Балахтар вивчено резильєнтність викладача ЗВО в умовах військового стану [3]. Однак з'ясовано, що особливості дослідження резильєнтності соціальних систем в кризових станах недостатньо відображені у вітчизняній науковій літературі.

У сучасних наукових колах домінує парадигма психологічного вивчення феномену резильєнтності виключно на рівні особистості. Однак різноманітні концептуалізації цього феномену, переважно

міждисциплінарні, вже починають проникати в інші галузі знань, зокрема в соціологію, економіку, соціальне і державне управління.

Відповідно, концепт резильєнтності на рівні окремої особистості переноситься на соціум, соціальні системи, якими керують або які самоорганізуються. Зокрема, стає доцільним його застосування на тлі теорії соціального управління, при дослідженні проблем адаптації та розвитку систем соціального управління, особливо в кризових станах. При цьому, слід розглядати, з одного боку, резильєнтність суб'єкта управління, а з іншого – резильєнтність об'єкта управління, безумовно враховуючи часткову неформальну самоорганізацію останнього.

Важливо підкреслити, що теоретична база дослідження резильєнтності на індивідуально-особистісному рівні цілком адекватна для проведення аналогічних досліджень на рівні соціальних систем та систем управління.

У країнах із високим рівнем екологічної культури особливого поширення набувають дослідження резильєнтності на рівні соціосистем (соціально-природних систем) – комплексних утворень, де людська спільнота розглядається як невід'ємна частина природи. Відповідно, актуальності набули концепції, що пов'язують воедино соціальні та екосистеми, в яких моделюються соціальні механізми забезпечення резильєнтності даного типу комплексних систем загалом [4].

Ілюстративним є приклад діяльності дослідницької організації «Resilience Alliance», що опікується проблемами резильєнтності у вищезазначеній сфері. Організація «Resilience Alliance» визначає резильєнтність як спроможність соціально-природної системи протистояти трансформаціям і стресорам, своєчасно та з мінімальними втратами адаптуючи до них свою структуру та процеси, при збереженні власної ідентичності, функцій та зворотного зв'язку. Цим поняттям описується, в який спосіб система здатна до самореорганізації, засвоєння нових знань та саморозвитку [4].

В якості основного інструменту управління резильєнтністю соціо-екосистем використовується адаптаційний менеджмент, що поєднує соціально-управлінський та науково-дослідний процеси. Цей різновид менеджменту фокусується на розвиткові новітніх інституцій та інституційних стратегій, спираючись на оцінку резильєнтності системи та побудову наукових гіпотез в площині системних трансформацій.

Крім вже згаданих досліджень у галузі соціо-екосистем, у світовому науковому просторі не менш активно розвиваються аналогічні дослідження у галузі резильєнтності соціально-економічних систем. Слід відзначити значний внесок такої міжнародної гуманітарної організації, як GOAL. З моменту свого заснування ця

організація опікувалась проблемами гуманітарних криз та наданням допомоги найбільш життєво вразливим співтовариствам у різних країнах світу.

Але з 2010 року GOAL перебрала на себе функції розробки теоретичних та практичних аспектів діяльності у галузі управління резильєнтністю соціальних систем. Цими розробками може скористатися практично будь-яка соціальна система, яка відчуває проблеми із забезпеченням власної резильєнтності. Концептуально, в широкому значенні, GOAL виходить з того, що резильєнтність повинна формуватися на різних рівнях соціуму, а саме: на індивідуальному рівні, у масштабі домогосподарств, організацій, угруповань, будь-яких соціально-економічних та соціально-природних систем. При цьому, допоки особливу увагу ця організація приділяє саме соціально-економічним системам.

У 2016 році GOAL завершила свою основну розробку – методичний підхід R4S – «Резильєнтність соціально-економічних систем», і з того часу здійснює його широкомасштабну апробацію у країнах Латинської Америки. У 2018 році GOAL заснувала «Хаб резильєнтних інновацій та навчання» («Resilience Innovation and Learning Hub») (RILH) як динамічну колабораційну платформу для інноваційного розвитку цієї сфери діяльності.

Деякі слова стосовно методичного підходу R4S. Цей підхід запроваджений GOAL для комплексного аналізу резильєнтності соціально-економічних систем та вибору стратегій управління резильєнтністю. Підхід R4S допомагає краще зрозуміти, як різні компоненти соціально-економічної системи (люди, ресурси, регуляторна база тощо) взаємодіють між собою у нормальних умовах і як вони повинні взаємодіяти у кризових ситуаціях.

Застосовуючи моделі оцінки систем на основі R4S, користувач отримує інструмент передбачення ризик-сценаріїв, наприклад, як військові конфлікти сприяють виникненню у працівників додаткових стресів. Ефект від застосування відповідного інструментарію досягається за рахунок того, що методи та методики аналізу і синтезу резильєнтності працюють не з симптомами, а з глибинними причинами, пропонують механізми подолання наслідків гетерономних впливів та зміцнення системної опірності їм.

Кому призначений підхід R4S? По-перше, будь-якій організації, керівництво якої формує власне бачення проблем резильєнтності, і якому необхідно виробити всебічне розуміння механізмів розвитку соціально-економічної системи. По-друге, урядовим органам різних рівнів управління, які прагнуть оцінювати резильєнтність ключових систем (організацій), що працюють у відповідних функціональних сферах, виявляти зони вразливості та найкращим чином координувати

свої адаптаційні зусилля та зусилля керівництва зазначених організацій. Модель R4S включає 5 основних компонентів:

- ідентифікація критичної (потенційно вразливої) соціально-економічної системи, стан якої потребує аналізу на резильєнтність;
- побудова моделі поточного стану обраної системи;
- побудова ризик-сценаріїв, аналіз уразливості та визначення потенціалу захисних факторів, що сприяють зміцненню резильєнтності цієї системи;
- синтез нової конфігурації резильєнтності з урахуванням детермінантних чинників резильєнтності (Determinant Factors of Resilience (DFRs));
- моніторинг, оцінка відхилень та ревізія розробленої моделі резильєнтності [5].

Таким чином, окрім низки методичних переваг подібної моделі, безумовним здобутком є і те, що в якості інструментарію аналізу та синтезу резильєнтності вона може бути легко адаптованою до будь-якої соціально-економічної системи. Її можна спрощувати, доповнювати та модифікувати відповідно до завдань суб'єкта управління конкретної системою.

Список використаних джерел

1. Лазос Г.П. Теоретико-методологічна модель резильєнтності як основа побудови психотехнології її розвитку. *Організаційна психологія. Економічна психологія*. 2019. № 2-3 (17). С. 77–89.
2. Корольчук О.Л. Характеристики резильєнтності системи охорони здоров'я: міжнародний досвід для України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2021. № 23. С. 35-41.
3. Балахтар К. Резильєнтність викладача ЗВО в умовах військового стану. *Вісник Національного авіаційного університету. Педагогіка і психологія*. 2022. №20. С.55-62.
4. «Resilience Alliance». URL: <https://www.resalliance.org/glossary>
5. Resilience for Social Systems / R4S Approach user guidance manual. - GOAL, 2019. URL: <http://resiliencenexus.org/wp-content/uploads/2019/05/2019-R4S-ToolkitD01-1.pdf>